

УДК 349.2(075.8)

ЕАЭО елдерінің қазіргі кезеңдегі сауда-экономикалық ынтымақтастығы: даму проблемалары мен перспективалары

Сархытбек Айым Сархытбекқызы
aiym.sr@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Халықаралық қатынастар факультеті,
Аймақтану кафедрасының 2 курс
магистранты
Ғылыми жетекші- Қилыбаева П.Қ

Әлемдік экономикалық жүйенің қазіргі даму кезеңі жаһандық күш тепе-теңдігінің түбегейлі өзгеруімен және көп полярлы әлемнің қалыптасуымен сипатталады. Экономикалық даму орталықтары батыстан шығысқа қарай Еуразиялық экономикалық кеңістікке көшуде, онда өңірлік интеграциялық бірлестіктердің тиімді дамуы үшін алғышарттар қалыптаса бастайды. Өңірлік интеграцияны қатысушы елдер ұлттық экономиканың орнықты дамуын қамтамасыз ету және оның халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттыру тетігі ретінде қарайды.

Осы тұрғыда Еуразиялық экономикалық одақты (ЕАЭО) қалыптастыру және дамыту Кеден одағы мен Бірыңғай экономикалық кеңістік шеңберінде Ресей, Беларусь және Қазақстан экономикалық ынтымақтастығын дамытудағы келесі салмақты қадам болып табылады. Қырғызстан мен Армения бірлестіктеріне қатысушылардың бұдан кейінгі кіруі посткеңестік кеңістіктегі басқа да елдердің Еуразиялық интеграция процестерін дамытуға белсенді қатысуына мүдделілік дәрежесінің кеңеюін айғақтайды. Елдердің интеграциялық бірлестікке мүшелігі тосқауылдарды жоюды, шектеулер мен алып қоюларды қысқартуды, ортақ (бірыңғай) нарық құруды, одақ туралы шартта айқындалған бірқатар салаларда экономикалық саясатты үйлестіруді, кооперациялық байланыстарды дамытуды көздейді және сайып келгенде, экономикалық нәтижелерді қосымша өсіру мен әрбір елдің ұлттық экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатын көздейді [1, 22-23б.].

Қазіргі уақытта әлемде бірнеше ондаған интеграциялық экономикалық бірлестіктер жұмыс істейді. Олардың қызметінің негізгі көрсеткіштері жалпыға қол жетімді және одақтас экономикалардың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді. Кез келген елдің өзіндік ерекшеліктері, өзіндік әлеуеті және интеграциялық даму стратегиясын таңдауға өзіндік көзқарасы бар екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан табыстылықтың себептерін немесе, керісінше, белгілі бір одақтардың дамуындағы тоқырауды жақсы түсіну үшін, ең алдымен, олардың әр елінің ерекшеліктерін, сондай-ақ нақты мемлекеттер өздері үшін қоятын және интеграциялық блокқа қатысу нәтижесінде көретін мақсаттар мен үміттерді түсіну қажет.

Ресей Федерациясы үшін ЕАЭО жобасын табысты іске асыру – бұл Еуразиялық геоэкономикалық және геосаяси кеңістікте көшбасшылық ұстанымдарды қамтамасыз етудің қажетті шарты және белгілі бір дәрежеде Ұлы Жібек жолының Еуразиялық экономикалық белдеуін құрудың ірі ауқымды қытайлық жобасына жауап. Батыс елдерімен қатынастардың шиеленісуі жағдайында Ресей үшін ЕАЭО шеңберінде интеграциялық ынтымақтастықтың еуразиялық векторын іске асыру орта және ұзақ мерзімді перспективада сыртқы экономикалық саясаттың басымдығына айналуға тиіс. Осыған байланысты интеграциялық әлеуетті, ЕАЭО-ға мүше елдердің интеграциялық ынтымақтастығының негізгі үрдістері мен даму серпінін зерттеу өте өзекті болып көрінеді.

Есептелген көрсеткіштер ЕАЭО елдерінің сыртқы сауда интеграциясын дамытуда кейбір оң үрдістердің бар екенін куәландырады. 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда әлемдік саудадағы өңірлік сауда үлесі 9,5% - дан 11% - ға дейін өсті. Одақтың жалпы сыртқы сауда айналымындағы ішкі сауданың үлес салмағын және әлемдік саудадағы интеграциялық бірлестіктің үлес салмағын салыстыратын өңірлік сауданың қарқындылық индексі 2014 жылғы 4,31-ден 2015 жылы 6,5-ке дейін өсті.

Одақтың ішкі сыртқы сауда айналымының оның жиынтық сыртқы сауда айналымындағы үлесін сипаттайтын ішкі сауданың жиынтық үлесі 11,86% - дан 13,52% - ға дейін өсті. Бұл ретте одақтың әрбір қатысушысының ішкі өңірлік сауда көрсеткіштерінің орташа арифметикалық мәні ретінде есептелетін ішкі сауданың орташа үлесі 5% - ға өсті. Ішкі сауданың орташа үлесі көрсеткішінің ЕАЭО елдерінің ішкі саудасының жиынтық үлесінің көрсеткішінен едәуір асып кетуі (2 еседен астам) интеграциялық бірлестіктің бір текті еместігін және ірі қатысушының болуын куәландырады [2].

Сонымен қатар 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда Еуразиялық экономикалық одақтың барлық қатысушыларында экспорттық және импорттық операциялар көлемінің барлық көрсеткіштерінің төмендегені байқалды. Бұл үрдіс ЕАЭО-ға қатысушы елдердің ішкі және сыртқы саудасына тән болды. Нәтижесінде ЕАЭО-ның әлемдік тауар айналымындағы сыртқы сауда айналымының үлесі интеграциялық бірлестік қатысушылары құрамының кеңеюіне қарамастан, 2,68% - дан 2,04% - ға дейін төмендеді. ЕАЭО елдерінің сыртқы сауда көлемінің төмендеуі тұтас алғанда әлемдік экономиканың да, атап айтқанда осы интеграциялық бірлестік қатысушыларының да дамуының көптеген қолайсыз факторларының ықпалының салдары болып табылады [3].

Мұндай факторларға мыналар жатады: ЕАЭО көшбасшысы болып табылатын және экономикасы ірі Ресей Федерациясына қарсы батыс санкцияларын енгізу; әлемдік нарықтарды дамытудың қолайсыз конъюнктурасы және Одақ елдерінің дәстүрлі экспорты тауарлары бағасының құлдырауы; ЕАЭО елдерінің ұлттық валюталарының девальвациясы; бірлестікке қатысушылар арасында "жасырын" сауда жанжалдарының болуы; олардың ұлттық экономикаларын индустриясыздандыру және т. б. Ресей экономикасының энергия ресурстарының экспортына тәуелділігіне байланысты рубльдің құнсыздануының объективті қажеттілігіне байланысты қазіргі жағдайды интеграцияның экономикалық сәтсіздігі ретінде емес, әлемдік нарықтардың құбылмалылығына жауап беретін бірыңғай тетіктерді әзірлеу үшін ұлттық деңгейдегі тараптардың өзара әрекеттесу деңгейінің жеткіліксіздігі ретінде қарастырған орынды болар еді [4, 306.].

Жоғарыда баяндалғанға байланысты, ЕАЭО форматындағы интеграциялық ынтымақтастық тиімділігінің өсуі үшін ЕАЭО елдерінің сыртқы сауда интеграциясының сандық және сапалық параметрлерін тереңдету мен өсіруге қазіргі кедергілерді шешуге бағытталған шаралар кешенін іске асыру қажет болып отыр. ЕАЭО шеңберінде сыртқы сауданы тарифтік емес реттеу жүйесі шартты түрде екі топқа бөлуге болатын әртүрлі құралдарды қамтиды. Бірінші топқа квоталар мен тыйым салулар түріндегі сандық шектеулер, сондай-ақ ұлттық техникалық, санитарлық, фитосанитарлық және басқа да нормалар мен ережелерді сақтау туралы талаптар түріндегі сауда кедергілері жатады. Аталған салаларда ырықтандыру-бұл интеграциялық ынтымақтастықты дамытудағы ұзақ мерзімді міндет.

Қысқа және орта мерзімді перспективада құрамына экспорттаушыларды тікелей және жанама субсидиялау тетіктері, бағалық бақылау шаралары, өткізу және Мемлекеттік сатып алу саласындағы шектеулер кіретін тарифтік емес шектеулердің екінші тобының құралдарын пайдалану практикасын жоюға қол жеткізу қажет. Тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің ортақ нарығының жұмыс істеу тиімділігін едәуір төмендететін өзара саудадағы тарифтік емес кедергілерді біріздендіру және кейіннен жою Машиналар мен жабдықтардың, сондай-ақ тамақ, целлюлоза-қағаз өнеркәсібі өнімдерінің және химия және жеңіл өнеркәсіптің кейбір секторларының (аяқ киім, былғары, резеңке және пластмасса бұйымдары өндірісі) саудасын жандандыруға мүмкіндік береді.

ЕАЭО-дағы интеграциялық процестерді табысты дамытудың қажетті шарты ортақ нарықтан алып тастауларды жою және оны қамтуды 100% - ға жақын мәнге дейін жеткізу болып табылады. Бұл бағытта айтарлықтай қадамдар жасалуда. Бірыңғай электр энергетикалық нарықты, дәрілік және фармацевтикалық препараттар нарығын қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізілуде. Неғұрлым алыс перспективада мұнайдың, мұнай өнімдерінің және табиғи газдың бірыңғай нарығын құру болжанып отыр. Басты мақсаты одақ елдерінің кредит-қаржы нарықтарының жұмыс істеуінің бірыңғай қағидаларын әзірлеу және іс жүзінде енгізу болуға тиіс ұлтүсті қаржы институтын қалыптастыру мүмкіндігі қаралуда. Экономикалық одақ Халықаралық экономикалық интеграция деңгейі ретінде қатысушы елдердің ұлттық экономикалардың әлеуметтік-экономикалық дамуының бірыңғай қағидағдары мен тетіктерін қолдану негізінде келісілген макроэкономикалық саясат жүргізуін болжайды. ЕАЭО шеңберінде бұл бағытта ұзақ және күрделі жолдан өту керек. Үйлестірілген монетарлық және фискалдық саясатты жүргізуді қамтамасыз ету қажет. Экономикалық одаққа қатысушылар тәуекелдердің, инфляция қарқынының, капитал құнының, салық салу мөлшерлемелерінің, сыртқы және ішкі мемлекеттік борыштың, бюджет тапшылығының, сыртқы сауданың теңгерімділігінің және т. б. жақын және қалыпты деңгейлерімен сипатталуы тиіс.

ЕАЭО ішіндегі ұлттық валюталар бағамдарының құбылмалылығын төмендету міндетін шешу айрықша маңызға ие. Бұл өзара саудадағы тәуекелдерді қысқартуға, сыртқы сауда операцияларының шығындарын азайтуға, олардың көлемін ұлғайтуға мүмкіндік береді және ЕАЭО елдері арасындағы инвестициялық ынтымақтастықты жандандырудың қажетті шарты болады. Одақ елдерінің ұлттық валюталары бағамдарының серпіні соңғы екі жыл ішінде Ресей рублі бағамының ауытқуы перспективада ЕАЭО елдерінің басқа валюталары бағамдарына бір бағытты әсер ететінін куәландырады. Қысқа мерзімді теңгерімсіздіктерге жол бермеу мақсатында мұндай әсер ету тетігінің реттелуін және ашықтығын қамтамасыз ету қажет.

2014 жылдың қорытындысы бойынша ЕАЭО елдерінің жалпы ЖІӨ 2,2 трлн. долл. немесе әлемдік ЖІӨ – нің тек 3,2% - ы, оның ішінде өнеркәсіптік өндіріс-1,3 трлн. долл. немесе өнеркәсіп өнімдерінің әлемдік өндірісінің 3,7% - ы. Одақ елдері халқының саны 182,7 млн. адамды құрайды (әлемдік халық санының 2,5%), оның ішінде 92,9 млн. адам – экономикалық белсенді халық (әлемдік халық санының 2,8%) [5].

Осылайша, ЕАЭО елдерінің әлемдік экономикалық жүйедегі қазіргі ұстанымдары даму акценттерінің одақ елдерінің ұлттық экономикалары шеңберінде ішкі экономикалық процестерді жандандыру және жаңғырту жағына ғана ауысуына жол бермеу туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. ЕАЭО-ны дамыту міндеттерінің ішінде басқа елдермен және интеграциялық бірлестіктермен сауда-экономикалық өзара іс-қимылды жандандыру проблемасын шешу ерекше өзектілікке ие болып отыр.

Осы тұрғыда еркін сауда аймақтары кешенін (ЕСА) қалыптастыруға назар аударған жөн. Бірінші қадам жасалды да – ЕАЭО мен Вьетнам арасында ЕСА туралы келісім жасалды. Үндістанмен, Мысырмен, ОАР-мен, Иранмен, Оңтүстік Кореямен, Чилимен, Израильмен және басқа да бірқатар елдермен осындай келісімдер жасасу бойынша жұмыс жалғасуда. Бұдан басқа, ҚХР-мен сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы шартты әзірлеу және жасасу бойынша диалог басталды. Өзара санкциялардың енгізілуіне және Ресей Федерациясы

мен ЕО арасындағы өзара қарым-қатынастардағы дағдарысқа қарамастан, ЕАЭО-ның қалыптасып келе жатқан нарығы үшін ЕО елдерімен сауда-экономикалық ынтымақтастықтың дамуын қамтамасыз ету өте маңызды.

Еуропалық одақ Ресей мен Қазақстанның басты сауда әріптестерінің бірі болып қала береді. Бұдан басқа, ЕО елдері Еуразиялық одақ елдерінің өндірістік қуаттарын жаңарту және жаңғырту процестеріне қатыса алады. Осы тұрғыда ЕО сыртқы сауда интеграциясы процестерін дамытуда және қаржы-экономикалық ынтымақтастықты тереңдетуде стратегиялық маңызды әріптес ретінде қарастырылуы қажет. Нәтижелілік пен тиімділіктің қажетті деңгейін қамтамасыз ету үшін ЕАЭО мен әріптестер арасындағы ЕСА туралы келісімдер барынша тегіс қамтитын және қолданбалы сипатқа ие болуға тиіс.

Мұндай келісімдер тауарлардың халықаралық саудасын ырықтандыруға ғана емес, қызметтер көрсету саудасын дамыту, электрондық коммерция, тарифтік емес кедергілерді жою немесе барынша азайту, капитал мен инвестициялар нарығына қолжетімділікті ырықтандыру, көліктік өзара іс-қимылды және сауда жанжалдарын шешу тетіктерін жетілдіруге де бағдарлануға тиіс.

Жоғары бәсекелестік, протекционизм, сауда соғыстары мен саяси қысымның қазіргі әлемінде барлық дерлік елдер тауарлар мен қызметтерді өндіруші ретінде өз мүдделерін қорғау, сондай-ақ импорт алмастыру салаларын дамыту қажеттілігіне тап болады. Интеграциялық одақ қызметінің шеңберінде осы іс-әрекеттердің барлығын жекелеген ел шеңберіндегі іс-қимылдарға қарағанда әлдеқайда тиімді жүзеге асыруға болады.

Жоғарыда қарастырылған стратегиялық даму бағыттары қазіргі интеграциялық одақтарда әртүрлі нысандар мен комбинацияларда қолданылады. Көбінесе қозғалыс бірден бірнеше бағытта жүреді. Дамуы бірлестіктің барлық елдеріне қосымша экономикалық тиімділік әкелуі тиіс өнеркәсіп салаларын, инфрақұрылымдық және өзге де жобаларды таңдау әрбір елдің ерекшеліктеріне және оның басшылығының одақ алдында тұрған көп факторлы міндеттерді барабар бағалау, сондай-ақ экономикалық та, саяси та сипаттағы келісілген шешімдер қабылдау қабілетіне байланысты болады.

ЕАЭО ерекшеліктерін талдай отырып, тарихқа жүгінбеуге болмайды. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін әлемдік картада жаңа тәуелсіз мемлекеттер пайда болды, олардың басшылығы КСРО-ның "мұраларының" қолда бар ресурстарын қайта бөлумен айналысты. 2007-2009 жылдары басталған дағдарыс посткеңестік елдердің экономикалық мәселелерін одан әрі ушықтырды, олар кенеттен біртұтас өндірістік және экономикалық жүйеден шыққан жеке ойыншыларға айналды. 1991 жылы құрылған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) шын мәнінде кеңестік шаруашылық қағидаттарынан елдердің тәуелсіз экономикалық саясатына аралық "өтпелі нысан" ретінде жұмыс істеп тұрған экономикалық одақ емес еді. Өкінішке орай, осы бірлестіктің іс-әрекетінен ешқандай қатысушы елдер үшін нақты экономикалық пайда болған жоқ. Мүмкін, бұл одақтың құрылуы КСРО-ның ыдырауының саяси процесін аз немесе аз тегістеді.

Қазіргі уақытта дербестік және саяси егемендік идеялары ЕАЭО-ға қатысушы мемлекеттерде неғұрлым маңызды және өткір болып қалуда. Интеграциялық жақындасу көбінесе КСРО реинкарнациясына қатысушылардың жаңа түрдегі қорқыныштарымен және олардың тәуелсіздігіне қойылатын талаптармен шектеледі. Сонымен қатар, елдердің үкіметтері дербес ұлттық экономикалардың алдында тұрған, орнықтылық пен өсуді сақтаудағы көптеген проблемаларды жақсы түсінеді, сондай-ақ ЕАЭО шеңберіндегі ынтымақтастық олардың елдеріне әкелуі мүмкін кең мүмкіндіктер мен перспективаларды жақсы түсінеді.

ЕАЭО-ға қатысушы қазіргі заманғы елдердің бұрын Кеңес одағының бірыңғай экономикасының бір бөлігі болуы фактісінің бірқатар оң аспектілері бар екенін атап өту қажет. Олардың арасында:

* қалған әлеуметтік-мәдени байланыстар;

* орыс тілін жақсы білу (одақ шеңберіндегі халықаралық қарым-қатынас тілінің маңыздылығын сақтайды);

* жоғары білікті кадрлардың болуы;

* көп жағдайда сақталған сапалы білім беру жүйесі;

* әлеуметтік саясаттың ішінара сақталған элементтері (мысалы, зейнетақымен қамсыздандыру және тегін медициналық көмек).

Аталғандардан басқа, ЕАЭО орасан зор табиғи ресурстарға ие болу және әлеуетті орасан зор ішкі нарықтың болуы, сондай-ақ тиімді географиялық орналасуы сияқты елеулі артықшылықтарға ие, бұл шығыс пен Батыс арасындағы өз аумағы арқылы тауарлардың саудасы мен транзиті үшін қосымша мүмкіндіктер ашады.

Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдер элиталарының жақындасу бойынша кез келген қадамды күрделі қабылдауына байланысты ЕАЭО-дағы интеграциялық процестер КСРО ыдырағаннан кейін бұзылған экономикалық байланыстарды қалпына келтіру процестері емес, олардың орнында мызғымас ұлттық егемендікке негізделген жаңа байланыстарды құру процестері болып табылады.

Осылайша, одақ қызметін стратегиялық жоспарлау процесінде оның қатысушыларының сыртқы нарыққа бағдарлануына ерекше назар аударуға болмайды.

Макроэкономикалық және геосаяси факторларды талдауды негізге ала отырып, сондай-ақ ЕАЭО-ға қатысушы елдердің даму ерекшеліктерін ескере отырып, Еуразиялық экономикалық комиссия "ЕАЭО-ның 2030 жылға дейінгі экономикалық дамуының негізгі бағыттарын" әзірледі. Бұл құжат мақсаты мен міндеттерін, дамудың негізгі бағыттарын жариялайды, интеграциялық әлеуеті бар экономика салаларының критерийлерін айқындайды, ұзақ мерзімді даму сценарийлерін ұсынады және әлеуетті интеграциялық әсерді бағалайды. 2030 жылға дейінгі экономикалық дамудың мақсаты "сапалы және тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу және қолдау" декларацияланады [5].

Жоғарыда айтылғандай, қазіргі интеграциялық одақтардың әрқайсысы көптеген факторларға байланысты жеке сипаттамаларға ие.

Осы ерекшеліктерді және олардың бірлестіктің перспективалары мен тиімділігіне әсерін зерттеу қолданыстағы және ықтимал күшті және әлсіз жақтардан, қауіптер мен мүмкіндіктерден тұратын ерекше матрицаны құру арқылы ұсынылады. Атап айтқанда, ЕАЭО-ның сыртқы және ішкі нарықтардағы жағдайын суреттейтін ұқсас SWOT-талдау әзірленген стратегия үшін негіз болып табылады. Көрсетілген стратегиялық құжаттың мазмұнымен қатар, осы зерттеудің мәнмәтінінде ЕАЭО-ны дамыту процесінде қазіргі заманғы интеграциялық одақтарда бар жоғарыда келтірілген экономикалық модельдердің құрамдас бөліктері пайдаланылуы мүмкін екеніне назар аударғым келеді.

Осылайша, ЖІӨ-де едәуір үлесі бар және Одақтың барлық елдері үшін қағидаттық маңызы бар өнеркәсіп салалары ретінде мұнай өңдеу өнеркәсібін, энергетика мен қара металлургияны бөліп көрсеткен жөн. Интеграциялық одақтың барлық қатысушылары оларды дамытуға мүдделі. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы, тамақ және жеңіл өнеркәсіп сияқты салалар барлық қатысушыларды қызықтырады және бірлескен дамуды қажет етеді. Атом, химия және мұнай-химия өнеркәсібі көбінесе қатысушы елдер бір-бірін толықтыратын өндірістік тізбектерді құру арқылы дами алады. Әрбір елдің белгілі бір бәсекелестік артықшылықтары бар, оларды одақ шеңберінде дамыту және күшейту қажет. Мысал ретінде ең айқын салаларды атап өтуге болады:

* Ресей үшін-мұнай-газ өндіру өнеркәсібі;

* Қазақстан үшін-сирек жер және түсті металдарды өндіру және қайта өңдеу;

* Беларусь үшін-Ағаш өңдеу, калий тыңайтқыштарын өндіру;

* Армения үшін-ауыл шаруашылығы;

* Қырғызстан үшін-металлургия өнеркәсібі.

Одақ елдерінің бәсекелестік артықшылығы бар салаларды бірлесіп дамытуы еңбек ресурстарының еркін қозғалысы, сондай-ақ еңбек заңнамасын ырықтандыру кезінде неғұрлым тиімді болады. Бұл салыстырмалы түрде арзан жұмыс күшінің бір өңірден екінші өңірге еркін ауысуына, соның салдарынан дайын өнімнің өзіндік құнының төмендеуіне және тұтастай одақ елдері халқының өмір сүру деңгейінің артуына алып келеді.

Агрессивті геосаяси жағдайда импортты алмастыратын салаларды дамытуға көп көңіл бөлу қажет, әсіресе өнімнің көптеген түрлерін одақ ішінде шығаруға болатындықтан. Бұл ЕАЭО-ның әлемдік нарықтағы тұрақтылығын арттырумен қатар, қатысушы елдердің экономикаларына қосымша әсер етеді. Сонымен қатар, бұл стратегия Одақ ішіндегі нарыққа қарай сауда операциялары балансының өзгеруіне жағымды әсер етеді.

Ауыр өнеркәсіп, авиация, фармацевтика және ет-сүт өнеркәсібі, құрылыс материалдарын өндіру сияқты өнеркәсіп және ауыл шаруашылығы салалары импортты барынша алмастыруға жатады. Бүгінгі таңда ЕАЭО инфрақұрылымын дамытуға ерекше назар аудару аса маңызды.

Бұл тек көлік коммуникациялары мен мұнай-газ құбыры құрылымына ғана емес, сондай-ақ экономиканың барлық салаларында цифрландыруды кеңінен енгізуге және қатысушы елдердің бірыңғай медиа кеңістігін құруға да қатысты.

Таңдалған стратегияны іске асыру процесінде ЕАЭО-ға қатысушы барлық елдер өз тарапынан стратегиялық бағыттардың тиімді дамуына кедергі келтіретін тосқауылдарды жоюға ықпал етуге және қабылданған Вектор шеңберінде заңнамалық актілерді үндестіруге ықпал етуге тиіс. Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, ырықтандыру кезеңдері бойынша желілік ілгерілетуге мүлде ұмтылу міндетті емес[6, 46 б.].

Бірлескен іс-қимылдарды нақтылауға және оларды дамудың таңдалған бағытына шоғырландыруға ұмтылу қажет. Интеграциялық одақтарға қатысу кезінде кез келген мемлекеттің алдына қойған негізгі мақсаты бірлестіктің синергиясынсыз жеке ел қол жеткізе алмайтын қосымша экономикалық тиімділік алу болып табылатыны сөзсіз. Алайда, әртүрлі елдер үшін Интеграция нәтижесінде өсудің алғышарттары өте жеке және көбінесе ұлттық экономикалардың ерекшеліктеріне байланысты (олардың дамуының жалпы деңгейін, бәсекеге қабілеттілігін, ресурстардың болуы мен сапасын және т. б. ескере отырып).

Қазіргі уақытта одаққа қатысушы елдерге бәсекелестік артықшылықтарды неғұрлым толық пайдалануға және қолда бар әлеуетті ашуға мүмкіндік беретін интеграциялық даму стратегияларының әртүрлі модельдері бар. Мемлекеттердің қазіргі интеграциялық бірлестіктерінің осы стратегияларды іске асыру мысалдарын талдау көбінесе олар бірден дамудың бірнеше бағыттарын іске асыратынын көрсетті, яғни олар одақ елдерінің ресурстары мен мүмкіндіктеріне байланысты әртүрлі нысандар мен комбинацияларда қолданылады.

ЕАЭО-ның білім беру процесіне және одан әрі қызметіне тән ерекшеліктерді қарау шеңберінде одақтағы интеграциялық процестерге ықпал ететін мынадай негізгі факторлар айқындалды:

* егемендікті жоғалту қорқынышына байланысты посткеңестік мемлекеттердің өзара сенімсіздігі;

- * ұлттық экономикалардың сыртқы нарыққа бағдарлануы;
- * ішкі нарықтың көлемі және жақсы географиялық орналасуы;
- * әр түрлі және бай табиғи ресурстар;
- * тарихи қалыптасқан мәдени және өндірістік байланыстар;
- * жоғары білікті кадрлардың болуы.

ЕАЭО-ның интеграциялық дамуының жалпы стратегиясы ұзақ мерзімді кезеңге арналғандығымен сипатталады. Одақ шеңберіндегі интеграциялық процестер баяу жүреді, ал іске асыру шағын қадамдармен жүреді. Қазіргі уақытта ЕАЭО-дағы интеграция тек бастапқы деңгейде тұр деп айтуға болады. Бұл көбінесе елдер арасындағы қарым-қатынастардағы

белгілі бір сенімсіздікке, Тараптардың әрқайсысының өз мүдделерін қудалауына және ымыраға келмеуіне байланысты. Бұдан басқа, ЕАЭО ішіндегі интеграциялық процестерге үлкен ықпал сыртқы саяси және экономикалық факторлардың агрессиялық әсерін тигізеді.

ЕАЭО-ның өз дамуын қарқындату үшін өнеркәсіптің белгілі бір салаларына қатысты стратегиялардың барлық қолданыстағы нұсқаларының элементтерін пайдаланған орынды. Бөлінген ерекшеліктер негізінде, сондай-ақ "ЕАЭО-ның 2030 жылға дейінгі экономикалық дамуының негізгі бағыттары.»

Еуразиялық экономикалық комиссияға (ЕАЭО-ның басқарушы органына), оның ішінде ЕАЭО-ның әлемдік экономикадағы бірегей жағдайын және осы интеграциялық одақтың стратегиялық дамуына әсер ететін оң және теріс фактілердің жиынтығын сипаттайтын, интеграциялық даму стратегиясы шеңберінде ерекше назар аударуды талап ететін басым салалардың тізбесі ұсынылған, бұл:

- * мұнай өңдеу өнеркәсібі;
- * Мұнай және газ өндіру өнеркәсібі;
- * энергетика;
- * авиация өнеркәсібі;
- * ауыл шаруашылығы (Ет-сүт өндірісі);
- * азық-түлік және жеңіл өнеркәсіп.

Осылайша, ЕАЭО-ға қатысушы елдер басшылығының алдында тұрған міндет одақ дамуының стратегиялық бағыттарын бірлесіп ымыралы айқындаудың аса күрделі процесінде саяси ерік, объективтілік пен көрегендік танытудан тұрады.

Әрбір Ұлттық экономика үшін қосымша артықшылықтар, сондай-ақ осы бағыттарды іс жүзінде жүзеге асырудың ұзақ процесі[7].

Тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің бірыңғай нарығын қалыптастыру, тарифтік емес шектеулерді жою және біріздендіру, макроэкономикалық саясатты үйлестіру және ЕСА кешенін құру бөлігінде ЕАЭО дамуының көрсетілген бағыттарын іске асыру орта және ұзақ мерзімді перспективада ЕАЭО елдері үшін интеграциялық ынтымақтастықтың оң әсерлерін барынша арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Пантелеев А. А., Чалая Ю. Ю., Байболотова Р. Ш. Оценка интеграционного потенциала экономик государств – членов евразийского экономического союза: концептуальные и методические подходы // Евразийская экономическая интеграция, 2015, № 2 (27). – 21-40 б.
2. CIA World Factbook [Электрондық ресурс]:<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html>
3. Внешняя и взаимная торговля товарами Евразийского экономического союза [Электрондық ресурс]: http://eec.eaeunion.org/ru/act/integr_i_makroec_dep_stat_tradestat/time_series/Pages/default.aspx .
4. Пак Е. В., Пискулова Н. А. Евразийский экономический союз: время подводит промежуточные экономические итоги интеграции // Российский внешнеэкономический вестник, 2015, № 10. – 22-34б.
5. О Евразийском экономическом союзе [Электрондық ресурс]: <http://www.eaeunion.org/#about>.
6. Денежно-кредитная политика государств — членов ЕАЭС: текущее состояние и перспективы координации», 2017
7. Eurasian Economic Commission. External and Bilateral Trade/Statistics, 2015, http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_stat/tradestat/tables/intra/Pages/2015/08.aspx